

PANDEMİ SÜRECİNDE TÜRKİYE VE DÜNYA EKONOMİSİNDEKİ SON GELİŞMELER RECENT DEVELOPMENTS IN THE PROCESS OF TURKEY AND THE WORLD ECONOMY

Prof. Dr. Müge ÇETİNER¹

Seda ŞAHİN²

Cite As: Çetiner, M. & Şahin, S. (2021). "Pandemi Sürecinde Türkiye Ve Dünya Ekonomisindeki Son Gelişmeler", International Journal of Disciplines Economics & Administrative Sciences Studies, (e-ISSN:2587-2168), Vol:7, Issue:25; pp:52-60.

ÖZET

Pandemi sürecinde tüm dünya olumsuz etkilenmiş, sadece sağlık sektöründe değil aynı zamanda sosyal, psikolojik, toplumsal ve ekonomik anlamda da zararlar görülmüştür. Bu çalışmada pandemi sürecinin dünya ekonomisine, istihdama, çalışma hayatına etkileri, Türkiye ekonomisine, istihdama, çalışma hayatına etkileri, alınması gereken ekonomik önlemler, sektörlerin şimdiki durumları, yapılması gerekenler ve geleceğe yönelik tahminlere ilişkin analizler yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Koronavirüs, Covid-19, Ekonomi, Pandemi, İstihdam, İşsizlik

Jel Kodları: I18, J21, O47

ABSTRACT

The pandemic process has affected the whole world negatively, not only in the health sector, but also in social, psychological and economic terms. In this study, the pandemic process of the world economy, their effects on employment and working life, Turkey's economy, employment and its effects on working life, economic measures and the current situation of several sectors are analyzed. Predictions and future needs will be proposed.

Keywords: Coronavirus, Covid-19, Economy, Pandemic, Employment, Unemployment

Jel Codes: I18, J21, O47

1. GİRİŞ

2019 senesinin son aylarında Çin'in Wuhan kentinde ilk vakanın ortaya çıkmasıyla başlayan ve 2020 senesinde artarak devam eden Covid-19 virüsü küresel bir krize neden olmuştur. Dünya Sağlık Örgütü(WHO)'nün bu duruma pandemi adını vermesi ile birlikte tüm ülkeler ve tüm sektörler hem sağlık açısından, hem sosyal ve toplumsal açıdan, hem de ekonomik açıdan büyük zararlara ve sekteye uğramışlardır (Yurdakul, Çelenk, Deveci, & Durukan, 2020). Bu durumdan diğer ülkeler gibi Türkiye de etkilenmektedir. Salgının hızlı yayılması ile birlikte ülke liderleri ülke ekonomilerini korumak adına önlemler almaya başlamışlardır.

Önce Çin tarafından okullarda ve kurumlarda kapatma kararları alınmış, ardından yurtiçi ve yurtdışı uçuşlar yasaklanmış ve sokağa çıkma yasağı ilan edilmiştir. Benzeri önlemler zaman içinde diğer ülkeler tarafından da uygulanmaya başlanmıştır (Balcı & Çetin, 2020). Nedeni tam olarak belirlenemese de kısa sürede tüm dünyaya yayılan Covid-19 virüsü ile dünya ilk defa bu çapta mücadele etmek ve çözüm aramak zorunda kalmıştır. Önce hayvandan insana bulaştığı tahmin edilen bu virüsün, insandan insana rahat bir şekilde bulaşması tüm dünyayı korkutmuştur. Pek çok bilim insanı tedavi yöntemleri üzerinde yoğunlaşmış ve sonunda dünyanın bazı bölgelerinden aşı haberleri gelmeye başlamıştır. Aşı ile ilgili çalışmaların yapılması hastalığın biteceğine dair umut ışığı olmuştur. Bu durum zamanla eskiye dönüşeceğini ve piyasaların da pandemi öncesi gibi olacağını düşündürmektedir.

Pandeminin sosyal, toplumsal, psikolojik etkileri olmasının yanı sıra ekonomik etkileri de büyük çapta olmuştur. Tüm dünyada ekonomik faaliyetler azalmış, sınır kapıları kapatılmış, dış ticaret azalmış ve dünya ekonomisi büyük zararlara uğramıştır. Ülke ekonomilerinde daralma olmuştur (Cinel, 2020). Küresel tedarik zincirinde duraksamalar meydana gelmiştir. Dünya, bir taraftan bu çaplı büyük bir pandemi ile uğraşırken aynı zamanda küresel bir krizin geleceği düşünülmekte ve bu durum ile mücadele edilmektedir.

¹ Prof. Dr. İstanbul Kültür Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, İstanbul/Türkiye.

 <https://orcid.org/0000-0003-1248-5335>

² Yüksek Lisans Öğrencisi, İstanbul Kültür Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Bölümü, İstanbul/Türkiye.

 <https://orcid.org/0000-0003-2424-765X>

2. PANDEMİNİN DÜNYA EKONOMİSİNE, İŞ HAYATINA VE İSTİHDAMA ETKİLERİ

2.1. Pandeminin Dünya Ekonomisine Etkileri

Covid-19 salgını tüm dünyaya yayılmış ve ülke ekonomilerini büyük zararlara uğratmıştır. ABD, Çin, Japonya, Almanya, İngiltere, Fransa ve İtalya gibi dünyanın en büyük ekonomilerine sahip ülkeler, salgından en çok etkilenen ve küresel tedarik zincirinin merkezinde bulunan ülkelerdir (Baldwin & Mauro, 2020, s. 2).

Küresel ekonomide büyük bir kriz yaklaşmakta olup, ülkelerin atacakları adımlar bu durumun doğrudan belirleyicileri olacaktır. OECD(Organisation for Economic Co-operation and Development)'de yayınlanan son tahminlere göre ülke ekonomilerindeki daralmanın beklenenden fazla olacağı belirtilmiştir. Tahminlere göre OECD ülkelerinde ortalama %7,5 ile %9 arasında bir küçülme görülecek ve ilerleyen zamanlarda bu durum daha da kötüleşecektir (OECD, 2020).

Aşağıdaki tabloda ülkelerin IMF verilerine göre büyüme tahminleri yapılmıştır. Bu veriler ülke ekonomilerinde büyük bir daralma olacağını göstermektedir. Tablo incelendiğinde ABD' de %5,9, Almanya' da %7 ve Fransa' da %7,2 oranında bir daralma öngörülmektedir. En çok daralma ise hasta sayısının oldukça fazla olduğu İtalya' da %9,1 olarak tahmin edilmektedir. Ülkelerin sahip olduğu farklı sektörel, finansal ve demografik yapıları vardır. Tabloda her ülkenin farklı oranda büyüme beklentisi öngörülmüştür. Bu sebeple ülke ekonomilerini ayakta tutmak için yapılan hamlelerin de her ülke için ayrı olması gerektiği görülmektedir.

2020 Büyüme Beklentisi	
ABD	-5.9%
Almanya	-7.0%
Fransa	-7.2%
İtalya	-9.1%
İspanya	-8.0%
Japonya	-5.2%
İngiltere	-6.5%
Kanada	-6.2%

Tablo 1: IMF Büyüme Tahminleri

Kaynak: IMF World Economic Outlook

2.2. Pandeminin Dünyadaki İş Hayatına ve İstihdama Etkileri

Covid-19 sebebiyle ülke ekonomilerinde yaşanan durgunluk piyasaları da olumsuz etkilemiştir. Ülke ekonomilerindeki büyüme için firmaların dinamizmi ve firmalar arası rekabet çok önemlidir. Pandemi öncesi Amerika piyasasına bakıldığında piyasa lideri olan işletmelerin pazar paylarının sürekli arttığı görülmektedir. Pazar payındaki bu artış piyasaya girmek isteyen yeni firmaları korkutmaktadır. Pandemi öncesi dönemde durum böyleyken pandemi sonrasında da mevcut durumun daha da artarak devam edeceği öngörülmektedir (TEPAV, 2020). Pandemi sonrasında devletler şirketlerin sektörde kalmasını sağlayacak kamu desteğinde bulunmuştur. Devletlerin verdiği desteklerin hem faydası hem de zararı olmuştur. Verimliliği olumsuz etkileyen ve sektörde olmaması gereken zombi şirketler oluşmaya başlamıştır ve küresel olarak verimliliği olumsuz etkileyecekleri düşünülmektedir (OECD Küresel Verimlilik Forumu(GFP), 2021). Covid-19 nedeniyle talep şokunun yaşanması piyasalardaki verimliliği negatif yönde etkilemiştir. Piyasalardaki durgunluk çalışma verimini de azaltmıştır. Aşağıdaki tabloda pandeminin yol açtığı çalışma saatlerindeki azalmalar tahmini olarak değerlendirilmiştir (Baldwin & Mauro, 2020).

Tablo 2: Krizin Yol Açtığı Çalışma Saatlerinde Azalmalar

Dünya, Kıtalar, Ülkeler bazında karşılaştırma	Çalışma saatlerindeki düşüş (%)	Tam zamanlı eşdeğeri (40 saat, milyon)	Tam zamanlı eşdeğeri (48 saat, milyon)
Dünya	6.7	230	195
Düşük Gelirli Ülkeler	5.3	14	12
Alt-Orta Gelirli Ülkeler	6.7	80	70
Üst-Orta Gelirli Ülkeler	7.0	100	85
Yüksek Gelirli Ülkeler	6.5	36	30
Afrika	4.9	22	19
Amerika (Tüm kıta)	6.3	29	24
Arap Ülkeleri	8.1	6	5
Asya ve Pasifik Ülkeleri	7.2	150	125
Avrupa ve Orta Asya (Avrupa)	6.0 7.8	24 15	20 12

Kaynak: ILO Monitor: COVID-19 And The World Of Work. Second Edition, Updated Estimates And Analysis

Covid-19 salgını sonucunda alınan önlemler neredeyse 2,7 milyar çalışanı etkilemiştir ve salgının yayılmasıyla bu sayının artması beklenmektedir. Salgından etkilenen çalışanlar dünyadaki işgücünün yaklaşık %81'ini oluşturmaktadır. Ekonomide yaşanan küçülme işletme sahiplerini işçi çıkarmaya ve çalışma sürelerini azaltmaya zorlamıştır ve özellikle küçük işletmeler salgından en çok etkilenenler olmuştur (Balci & Çetin, 2020). Tablo 2'de çalışma saatlerindeki düşüşün dünyada %6,7 oranında olacağı tahmin edilmiştir. Covid-19'un en çok etkilediği sektörler konaklama ve gıda hizmetleri, gayrimenkul, işletme ve yönetim faaliyetleri, imalat ve toptan ve perakende ticaret üretimi sektörleridir. Tüm dünyada istihdamın daralmasını önlemek için işletmelere ve çalışanlara destek olunmalıdır.

Bir diğer tabloda ise dünyada sektörlere göre çalışanların işsizlik riski miktarı gösterilmiştir.

Tablo3: Sektörlere Göre Çalışanların İşsizlik Riski - Düny

İşkolu	Krizin Üretime Etki Derecesi (İşsizlik Riski)	COVID-19 Öncesi İstihdam Miktarı (2020 başı, Tahmini)			
		İstihdam Miktarı (000)	Küresel İstihdam İçindeki Payı (%)	Ücret Oranı (aylık sektör kazancı ort./ ort. toplam kazançlar)	Kadın Oranı (%)
Eğitim	Düşük	176.560	5,3	1,23	61,8
Sağlık Ve Sosyal Hizmetler	Düşük	136.244	4,1	1,14	70,4
Kamu Yönetimi, Savunma Ve Zorunlu Sosyal Güvenlik Hizmetleri	Düşük	144.241	4,3	1,35	31,5
Temel Kamu Hizmetleri (Elektrik, Su, Doğalgaz Gibi)	Düşük	26.589	0,8	1,07	18,8
Tarım, Ormancılık Ve Balıkçılık	Düşük-Orta	880.373	26,5	0,72	37,1
İnşaat	Orta	257.041	7,7	1,03	7,3
Finans Ve Sigortacılık	Orta	52.237	1,6	1,72	47,1
Madencilik Ve Taş Ocakları	Orta	21.714	0,7	1,46	15,1
Sanat, Eğlence Ve Dinlenme Ve Diğer Benzeri Hizmetler	Orta-Yüksek	179.857	5,4	0,69	57,2
Ulaştırma, Lojistik Ve İletişim	Orta-Yüksek*	204.217	6,1	1,19	14,3
Konaklama Ve Gıda Hizmetleri (Lokanta Vb.)	Yüksek	143.661	4,3	0,71	54,1
Gayri Menkul, İşletme Ve	Yüksek	156.878	4,7	0,97	38,2
Yönetim Faaliyetleri					
İmalat	Yüksek	463.091	13,9	0,95	38,7
Toptan ve Perakende Ticaret; Tamir ve Motorlu Araçlar (Motersikletler Dâhil)	Yüksek	481.951	14,5	0,86	43,6

Kaynak: ILO Monitor: COVID-19 and the World of Work. Second Edition, Updated Estimates and Analysis

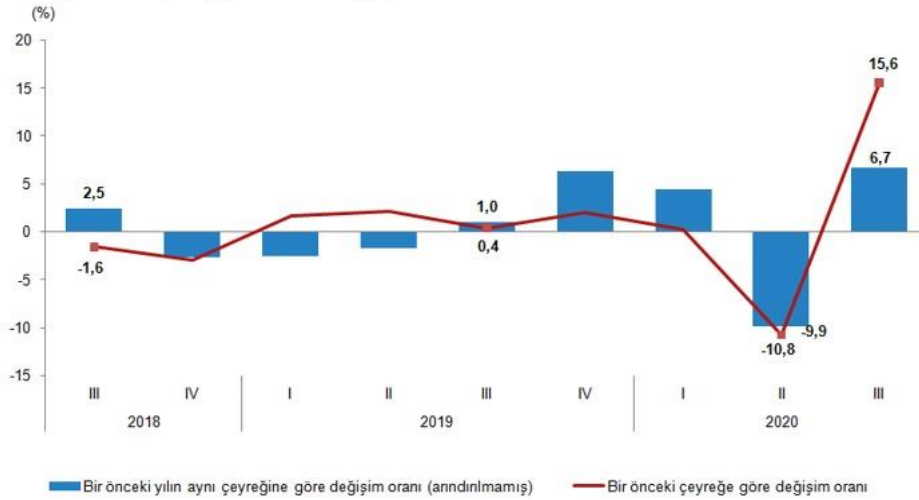
Salgının yayılmasını önlemek için sokağa çıkma yasağı getirilmiş ve neredeyse tüm sektörler durma noktasına gelmiştir. Krizin etkilerine ekonomik ve finansal verilere dayanarak bakıldığında sektörlerdeki düşüşün ekonomide daha büyük bir daralmaya sebep olduğu görülmüştür. İstihdam oranının yüksek olduğu sektörlerde çalışanlar ekonomik riski daha fazla hissedeceklerdir. Konaklama ve gıda hizmetleri sektörü 144 milyon işçiye sahiptir ve bu sektör getirilen kısıtlamalar sebebiyle neredeyse durma noktasına gelmiştir. İmalat sektörü 463 milyon işçi çalıştırmaktadır ve taleplerdeki azalma sebebiyle negatif bir seyrinde ilerlemiştir. Sektörlerdeki düşüş hem küresel tedarik zincirinde hem de her sektörün kendi içinde mücadele ettiği bir krize sebep olmuştur (ILO, 2020, s. 4-5).

3. PANDEMİNİN TÜRKİYE EKONOMİSİNE, İŞ HAYATINA VE İSTİHDAMA ETKİLERİ

3.1. Pandeminin Türkiye Ekonomisine Etkileri

Resmi kaynaklardan alınan verilere göre Türkiye ekonomisinde özellikle son 15 sene içinde istikrarlı bir şekilde büyüme hedeflendiği bildirilmektedir. Ekonomik büyüme GSYH(Gayrisafi Yurtiçi Hasıla) verileri ile çok rahat ölçülebilmektedir (Yurdakul, Çelenk, Deveci, & Durukan, 2020). Aşağıda Türkiye'nin 2018(üçüncü ve dördüncü çeyrek), 2019 ve 2020(dördüncü çeyrek hariç) senelerindeki GSYH verileri gösterilmiştir. Şekli incelediğimizde 2018 senesinde yaşanan krizden(Türkiye döviz ve borç krizi) dolayı küçülme olduğu ve 2019 senesinde ise mevcut durumun pozitifte döndüğü görülmektedir. 2020 senesinin birinci ve ikinci çeyreklerine bakıldığında pandeminin etkisiyle büyüme oranında ciddi bir düşüş görülmekte ve üçüncü çeyrekte ise yükseliş görülmektedir. Bunun sebebi olarak pandemi sürecindeki kısıtlamaların 2020 yılının ikinci çeyreğindeki kadar sıkı olmamasından kaynaklandığı söylenebilir.

GSYH büyüme hızları, III. Çeyrek: Temmuz-Eylül, 2020

Şekil 1: Türkiye'nin 2018, 2019 ve 2020 Seneleri GSYH Büyüme Grafiği

Kaynak: TÜİK, 2020

Ekonominin önemli göstergelerinden olan GSYH'nin belirleyici kalemi dış ticaret rakamlarıdır. Aşağıda 2020 senesinin yani pandemi sürecinin yaşandığı aylardan Ocak, Şubat, Mart, Nisan ve 2019 yılının aynı aylarına göre veriler görülmektedir.

Tablo 2: Türkiye'nin 2020 Senesinin İlk 4 Ayı İçin Dış Ticaret Verileri (Milyon Dolar)

Dış Ticaret	Ocak			Şubat			Mart			Nisan		
	2019	2020	Değ. (%)	2019	2020	Değ. (%)	2019	2020	Değ. (%)	2019	2020	Değ. (%)
İhracat	13.916	14.765	6.10	14.323	14.655	2.31	16.336	13.426	-17.81	15.341	8.993	-41.38
İthalat	16.165	19.229	18.96	16.057	17.651	9.93	18.250	18.821	3.13	18.073	12.957	-28.31
Dış Tic. Hacmi	30.081	33.994	13.01	30.380	32.306	6.34	34.586	32.247	-6.76	33.414	21.950	-34.31
Dış Tic. Dengesi	-2.249	-4.464	98.53	-1.733	-2.996	72.86	-1.915	-5.395	181.79	-2.732	-3.965	45.11
İhr./İth. Karş. Oranı	86.1	76.8		89.2	83.0		89.5	71.3		84.9	69.4	

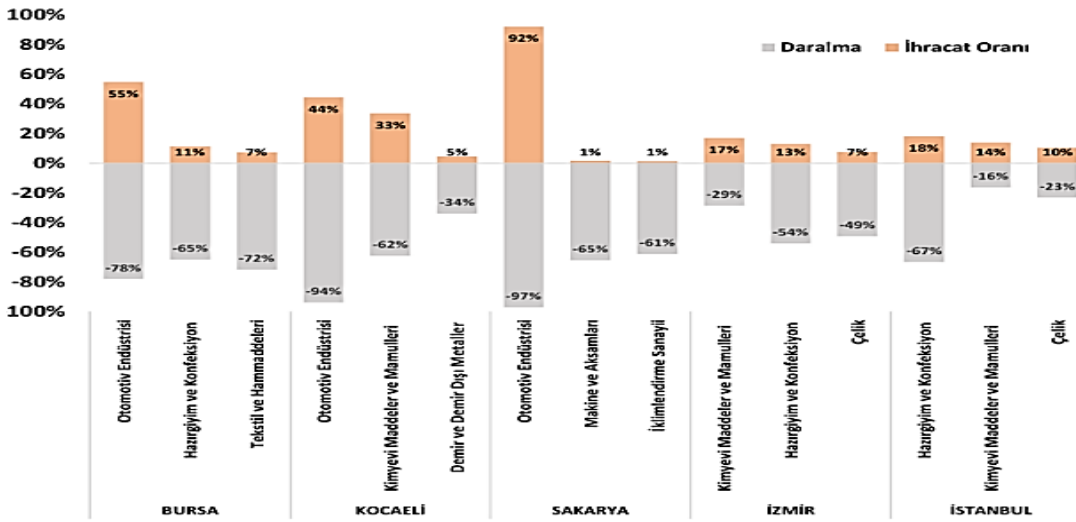
Kaynak: TÜİK, 2020

Verileri incelediğimizde salgının ekonomi üzerinde yarattığı olumsuz tablo fark edilmektedir. 2019 ve 2020 yılları ihracat verileri karşılaştırıldığında Ocak ayında %6,10 ve Şubat ayında %2,31 oranında artış görülmüştür. Mart ve Nisan ayının ihracat verilerinde ise büyük bir düşüş söz konusudur. İthalat verilerine göre Ocak ayında bir önceki yılın aynı ayına göre %18,96 oranında artış, Nisan ayında ise %28,31 oranında azalış vardır. Salgın ülkemize Mart ayında geldiği için negatif etkiler Nisan ayında doğrudan ortaya çıkmıştır

(Yurdakul, Çelenk, Deveci, & Durukan, 2020). Ocak ve Şubat aylarında ithalat ve ihracat rakamları pozitif seyirde devam etmiştir. Bu durumun en belirgin nedeni salgının o dönemde henüz ülkemize gelmemiş olması ve herhangi bir kısıtlama ya da önlemin bulunmamasıdır.

İhracat rakamlarında yüksek oranda düşüş yaşanmasının nedeni ise salgından dolayı sınırlarda sıkı karantina önlemleri alınması, alınan önlemlerin ekonomik daralmaya neden olması, ulaştırma sektöründe neredeyse her türlü ekonomik faaliyetin durma noktasına gelmesi ve sonucunda küresel tedarik zincirinin bozulması, piyasaların küçülmesi ve taleplerde de daralma yaşanmasıdır. Aynı zamanda birçok sektörde üretimin durması, işsizlik oranında artış ve hem arz hem talep taraflı daralmalar ihracat rakamlarında yüksek düşüş yaşanmasına neden olmuştur. Hastalığın yayılmasını önlemek adına sokağa çıkma yasağı getirilmesi tüketicilerin acil ihtiyaç dışı tüketim kararlarını ertelemelerine yol açtığından talep taraflı daralma ortaya çıkmıştır. Bununla birlikte üretimde de bir daralma olduğu görülmektedir (Soylu, 2020). Kredi kartı harcama verileri incelendiğinde nisan ayında ilk vakanın görüldüğü mart ayına göre %30' un üzerinde bir düşüş görülmektedir. Türkiye'deki bölgelere ve sektörler göre harcamalardaki azalma değişmektedir. Firmalar arası tedarik zinciri incelendiğinde bu bölgelerin ve sektörlerin birbirine bağlı olduğu ve bir ilde oluşan talep daralmasının aynı zamanda diğer illeri de etkilediği gözlemlenmektedir (Akçığıt, 2020).

Aşağıdaki grafikte Türkiye ihracatında önemli rol oynayan şehirlerden Kocaeli, Sakarya, Bursa, İstanbul ve İzmir'in ihracat oranının en fazla olduğu üç sektör ve ilgili sektörlerin bir önceki yılın Nisan ayında yaşadıkları küçülme görülmektedir. Bursa, Sakarya ve Kocaeli'nin en çok ihracat yaptıkları sektör otomotiv sektörüdür ve 2020 Nisan ayında otomotiv sektöründe neredeyse %95 oranında bir ihracat daralması yaşanmıştır. İstanbul, Türkiye'nin en büyük ihracat payına sahiptir ve hazır giyim bu ilde en çok ihracat yapılan sektördür. Grafikte hazır giyim sektörü incelendiğinde Nisan ayında %65 oranında bir daralma yaşandığı görülmüştür ve bunun sonucunda ihracat oranlarındaki düşüşün arttığı görülmektedir (Akçığıt & Akgündüz, 2020).

Şekil 2: Azalan İhracatın Aylık Şehir GSMH' sına Oranı

Kaynak: Akçığıt ve Akgündüz, 2020

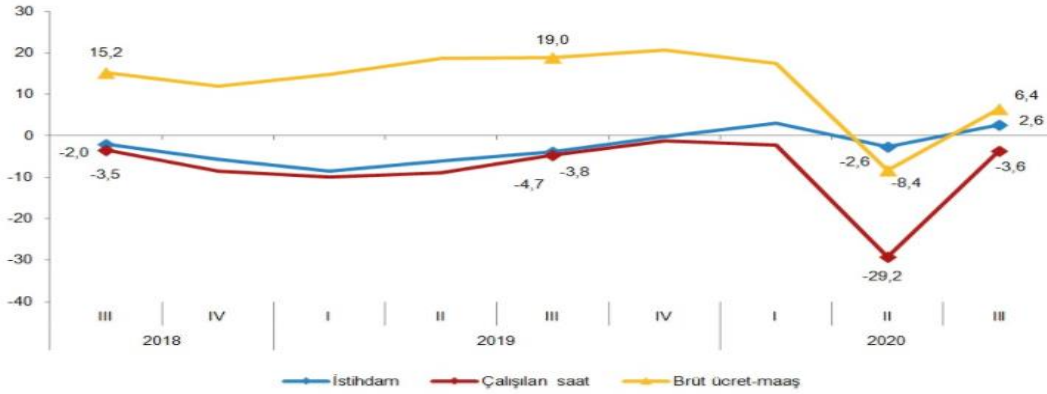
3.2. Pandeminin Türkiye'deki İş Hayatına ve İstihdama Etkileri

Pandemi sürecinde sektörlerin sekteye uğramasından ve zarar görmesinden dolayı istihdam oranında da azalma olduğu görülmüş ve bunun sonucunda pek çok insan işsiz kalmıştır. Sokağa çıkma yasağı konulmuş, okullar kapatılmış, arz ve talep dengesi bozulmuş ve alınan önlemler sonucunda işsiz kalan insan sayısında artış görülmüştür. TÜİK(Türkiye İstatistik Kurumu)'in açıkladığı istihdam verilerinde 2019'un Mayıs ayına göre bir yıllık değişimde 2 milyon 411 bin kişi azalmıştır ve aynı seyirde istihdam oranı da 4.7 azalmıştır (TÜİK, 2020). Sektörel olarak incelendiğinde tarım, hizmet ve inşaat sektörlerindeki istihdam sayılarında büyük bir düşüş görülmüştür. İş hayatında geleceğe yönelik belirsizlikler yaşanmaya başlanmış ve Covid-19 sonucunda işletmeler daha önce uygulamadıkları stratejiler geliştirmeye başlamışlardır. Büyük bir ekonomik krize sebep olan salgında stratejilerini iyi uygulayabilmiş işletmeler ayakta kalacaklardır.

Aşağıda 2018, 2019 ve 2020 yılları arasındaki Türkiye işgücü girdi endeksleri değişimi grafiği görülmektedir. 2020 yılının ikinci çeyreği olan Nisan, Mayıs ve Haziran aylarına ait istihdamın, çalışılan saatin ve sonuç olarak da maaşlardaki düşüşün değişimi irdelenebilir. İşgücü girdi endeksleri birbirini aynı

seyirde etkileyen değişimlerdir ve salgın sonrası getirilen kısıtlamalar bu endekslerde ciddi bir düşüşe sebep olmuştur. İşsizliğin artması istihdam endeksindeki daralmadan kaynaklanmıştır (TÜİK, 2020).

İşgücü girdi endeksleri yıllık değişim oranları (%), III. Çeyrek 2020

Şekil 3: İşgücü Girdi Endeksleri Yıllık Değişim Oranları
Kaynak: TÜİK, 2020

Covid-19 pandemisi ile birlikte alınan önlemlerin iş hayatını zorlaştırdığı açıktır. Virüsün yayılmasını önlemek için öncelikle evden çalışma düzeni uygulanmaya başlanmıştır. Şirketlerin çoğu bu uygulamayla birlikte bütün işlerini dijital ortamlarda yönetmeye başlamışlardır. Bu dönemde işsizlik riski en fazla imalat, toptan ve perakende ticaret, konaklama, yiyecek ve gayrimenkul sektörlerinde görülmüştür. Küresel tedarik zincirinin aksaması ihracat ve ithalat sayılarında değişimlere neden olmuştur. Özellikle imalat sektörü 5.114.000 kişilik istihdam ile en çok çalışanın bulunduğu sektördür (Balcı & Çetin, 2020). Bu sektördeki aksamalar sonucunda işsizliğin artması kaçınılmazdır. Aynı zamanda kafe ve restoranların kapatılması, eğlence mekanlarının kapatılması, ülke giriş çıkışlarının yasaklanması sonucunda konaklama ve yiyecek hizmetleri sektöründe büyük bir gelir düşüşü yaşanmaktadır. Sektörlerdeki bu düşüş istihdam oranında azalmaya, bu da işsizlik oranında artışa sebep olmaktadır.

4. SEKTÖRLERİN VE EKONOMİNİN GELECEKTEKİ DURUMUNA DAİR TAHMİNLER

4.1. Dünyadaki Sektörlerin ve Dünya Ekonomisinin Gelecekteki Durumuna Dair Tahminler

Covid-19 virüsünün dünya çapında büyük bir krize yol açması yanı sıra daha önce yaşanan krizler gibi tahmin edilebilir bir sonucu yoktur. Covid-19 krizinin tahmin edilebilir etkilerini anlayabilmek için ülkelerin önceki ekonomik ve finansal yapılarına, ülkelerin sağlık sistemlerine ve dijital ortamda yapılan çalışmalara da bakılmalıdır. Salgının başlamasıyla birlikte üretim oranlarının azaldığı görülmüştür ve hatta bazı ülkelerde üretim durma noktasına gelmiştir. Üretimdeki azalma küresel büyümede gerilemeye sebep olacaktır. Ülkelerin sağlık sistemlerine bakıldığında birçok ülkenin salgını iyi yönetemediği görülmektedir. Özellikle Avrupa ülkeleri ve ABD'nin salgın yokmuş gibi davranması ve önlem almakta geç kalması virüsün yayılma hızını arttırmıştır ve normal hayata dönme süresinin gecikmesine sebep olmuştur. Krizi yönetme ve salgını durdurma aşamalarının yavaş olmasının sebebi ülkelerin aldıkları kararların karmaşasından kaynaklanmaktadır. Süreç yavaş ilerledikçe krizin ekonomik boyutu daha da derinleşecektir.

Pandemi sebebiyle alınan önlemler çalışma hayatını doğrudan etkilemiştir. Bazı ülkeler için iş hayatı tamamen durma noktasına gelmiş ve bu ülkelerin ayakta kalması zorlaşmıştır. Salgının aynı derecede hatta büyüyen etkiyle devam etmesi hem ekonomik açıdan hem de iş hayatı açısından zayıf olan ülkeleri daha kötü etkilemiştir. Ülke ekonomilerinin büyümesi için dinamizm ve piyasa rekabeti çok önemlidir (TEPAV, 2020).

Virüsten etkilenen sektörler arasında havayolu taşımacılığı ve spor aktiviteleri de sayılmalıdır. Özellikle istihdam sayısının fazla olduğu havayolu taşımacılığı salgından büyük darbe almıştır. Uluslararası Eurocontrol örgütünün raporuna göre uçuşlarda %86,8 oranında düşüş görülmüştür (Eurocontrol, 2020). IATA(Uluslararası Hava Taşımacılığı Birliği)'nin yayınladığı rapora göre ise havacılık sektöründe dünya genelinde 25 milyon çalışanın işsiz kalabileceği belirtilmiştir. Sektördeki düşüş dünyada işsizliğin artacağını göstermiştir (SHGM, 2020).

Covid-19 virüsünün kolay bulaşma riskinin olması birçok işyerini uzaktan çalışmaya mecbur bırakmış ancak bazı işyerlerinin uzaktan çalışmaya yeterli altyapısının olmaması uzaktan çalışma sistemini olanaksızlaştırmaktadır. Uzaktan çalışma yerine yüz yüze çalışma ortamlarında ise çalışanların sağlığına önem verilmesi gerekmektedir ve sağlam bir güven ortamı oluşturulmalıdır (ILO, 2020).

4.2. Türkiye'deki Sektörlerin ve Türkiye Ekonomisinin Gelecekteki Durumuna Dair Tahminler

Salgından dolayı kilit sektörler olan gıda, ilaç ve sağlık ürünleri sektörleri hariç neredeyse tüm sektörler zarara uğramıştır. Pandemi aynı zamanda tüketicilerin tüketim kalıplarının da değişmesine sebep olmuştur. Covid-19'un tedarik zinciri üzerindeki olası etkileri incelendiğinde her sektörde belli bir zarar görülmüştür. Dünya çapında tüm fuarların, kongrelerin ve toplantıların iptal edilmesi, seyahat kısıtlamalarının getirilmesi, sokağa çıkma yasağının konulması, mağazaların kapatılmaya başlanması, restoranların kapatılması, hammadde üretimlerindeki gecikmelerin ve iptallerin olması, üretimin neredeyse tamamen durma noktasına gelmesi, lojistik ve tedarik zincirine ait uygulama ve faaliyetlerde kısıtlamalar getirilmesi yaşanan krizin sebep olduğu etkilerdendir. Aynı zamanda ekonomik krizle birlikte firmalar ödeme yapmakta zorlanmaya başlamış ve ödemelerde gecikmeler yaşanmaya başlamıştır. Covid-19 hem ihracat hem de ithalat süreçlerinde problemler yaşanmasına ve küresel tedarik zincirinde durgunluğa sebep olmuştur (KPMG, 2020).

Ulaşım sektörüne bakıldığında Türkiye'de Ocak-Şubat döneminde yani salgın henüz ortaya çıkmamışken yolcu sayılarında %1,88 artış görülmüştür. Covid-19 virüsünün Türkiye'de görülmesiyle birlikte bu oran %1,28'e düşmüştür (Akca, 2020). Bunun sonucunda havayolu taşımacılığı alanında çalışan işçilerin işsiz kalma olasılığı son derece yüksektir. Turizm sektörü ve ulaşım sektörü birbirini etkileyen sektörlerdir.

Ülkemizde salgından en çok etkilenen sektörlerden biri turizm sektörü olmuştur. Alınan önlemler Türkiye'deki turist sayısının azalmasına ve gelirlerin düşmesine sebep olmuştur. Turist sayısındaki azalma turizmi etkilemiş ve turizmin bu şekilde olumsuz etkilenmesi zincirleme şekilde konaklama, eğlence ve yiyecek-içecek sektörlerinde olumsuz sonuçlar doğurmuştur. Sektörlerin olumsuz etkilenmesi de otomatik olarak bu sektörlerde çalışanların işsiz kalmasına yol açmıştır (Akçığit, 2020).

Covid-19 sürecinde esnek, uyumlu ve çevik tedarik zinciri modeline sahip firmalar bu kriz yönetimini daha iyi yönetmektedirler. Firmalar stok yönetimini en uygun şekilde yaparak, ellerindeki stokları maksimum etkinlikte kullanmaları gerekmekte ve karşılaşılan bu kriz ortamının tüm risklerini en az zarar ve maliyetle atlarmaya çalışmalıdırlar. Aynı zamanda en uygun ve sürdürülebilir kararlar almaları ve stratejilerini buna göre çizmeleri gerekmektedir (Karakaya, 2020).

İşletmelerin tedarik zinciri ve lojistik yönetimlerinde Covid-19 sürecinden çok fazla etkilenmelerinin temel sebepleri üretimde hammaddede yarı mamul tedariklerinde fazla miktarda dışarıya bağımlı olunması yani ithalat yapılması, tedarik zinciri yönetim süreçlerinde satışa dair tüm tahminlerin sapması, geleceğe yönelik tahmin yürütmede zorlanılması ve bu sebeple müşteri süreçlerini yürütmede aksaklıklar yaşanması, tedarik zincirini oluşturan tüm ortakların bu süreçten etkilenmesi bir başka deyişle üreticiden tedarikçiye ve müşteriye kadar tüm kesimlerin etkilenmesi sonucu problemlerin yaşanmasıdır (KPMG, 2020).

5. ALINMASI GEREKEN EKONOMİK VE İKTİSADİ ÖNLEMLER

Olumsuz etkiyle bu derece karşılaşılan işletmelerin bu durumlara karşı alması gereken aksiyonlar ve uygulaması gereken stratejiler vardır. Bu stratejilere bakacak olursak Covid-19 gibi kriz durumlarında ve yaşanan belirsizlikte firmaların planlamalarını, yapacakları yatırımları da ayarlamaları gerekmektedir. Kullanılan tedarik zincirinde problemler yaşanması durumunda yeni ve alternatif olabilecek tedarik zinciri modeli kullanılmalıdır. Çalışılan tedarikçiler haricinde yeni bir araştırma yapılarak yeni tedarikçiler bulunması ve bu kişilerle çalışılması, yeni bir müşteri kitlesi bulunması ve ikame olabilecek mal araştırması yapılması önemlidir.

Satış kanallarında da yeni satış kanalları bulunmalı, ürün ve hizmetlerde de değişime gidilmelidir. Hammadde israfından kurtulmak ve maliyetleri azaltmak için müşteri talep ve ihtiyaçları doğrultusunda şekillenmeli, talep odaklı uygulamalar yapılmalıdır (Karakaya, 2020). Firmalar ürün tedarik sürecinden satış ve üretim süreçlerine kadar tüm süreçlerinde yenilemeye gitmeli ve yeni planlamalar yapmalıdır. Web tabanlı yazılımlar ile tedarik zincirinin tüm süreçleri anlık olarak izlenmeli ve takip edilmelidir. Herhangi bir sorun olduğunda yazılımlar kullanılarak anında müdahale edilebilmelidir. Firmaların virüs sürecinden dolayı talebi azalan ürün ve hizmetlerinde değişiklikler yapmaları ve hatta bu ürünlerden yeni ürünler üretmeleri onlara ek gelir kaynağı sağlayacaktır (Escarus, 2020).

Kriz ortamını tam anlamıyla fırsata çevirebilmek işletmelerin elindedir. İşletmelerin likiditelerini bu belirsizlik ortamında uzun vadeli olarak değil kısa vadeli olarak yönetmeleri, riskleri belirlemeleri, bu duruma uygun yeni senaryolar üretmeleri, bütçelerinde revizyonlar yapmaları, personellerinin sağlıklarına dikkat etmeleri ve bu yönde uygulamalar geliştirmeleri, personellerinde güvenli bir işyeri ortamı algısı

yaratmaları ve evden de çalışabilme olanağı tanınmaları, Covid-19 öncesi sürece kadar imzalanan sözleşmeleri tek tek gözden geçirmeleri, müşteri hizmetlerini bu doğrultuda yönetmeleri ve süreçte müşteriler üzerinde güvenli ve risklerden etkilenmeyen bir firma profili çizmeleri, üretimlerini talebe göre yapmaları, tedarik zinciri ortaklarıyla ilişkiler geliştirmeleri ve işbirliği içerisinde hareket etmeleri, esnek ve çevik bir şekilde çalışmalarını ve satışlarını online satışlara çevirmeleri gerekmektedir. Firmalar aynı zamanda krize dair ekipler kurmalı, fiziksel olarak gerçekleşen toplantıları evden video konferans şeklinde yapmalı, hijyene firmanın her alanında önem vermeli ve çalışma saatlerinde düzenlemeler yapmaları gerekmektedir (Yurdakul, Çelenk, Devenci, & Durukan, 2020).

Bu süreçte firmaların stoklama düzeylerinde genel bir yükseliş yaşanmıştır. Firmalar, normal hayat düzeninde her zaman stok düzeylerini minimumda tutarak lojistiğe dair tüm maliyetleri azaltmak istemektedirler. Ancak bu süreçte depolama alanlarında ve stoklama miktarlarında artış olmuştur.

E-ticarete baktığımızda yüksek oranda bir artış meydana gelmiştir (Okumuş, 2020). Teknolojinin gelişmesi ve endüstrileşmede yaşanan gelişmeler doğrultusunda yapay zeka artık hayatımızın bir parçası olmaktadır. Virüs ile alışkanlıklarımız tamamen değişmiştir. Bu belirsizlik durumunda firmaların depolama alanlarında artış olmuştur. Üretimi tek bir noktada veya minimum alanda depolamak riskli olacağından firmalar bunu yayarak riski paylaşmıştır (Yıldırım, 2020).

6. SONUÇ

Covid-19 virüsünün Çin'de ortaya çıkmasıyla birlikte dünya çapında büyük bir pandemi mücadelesi verilmeye başlanmıştır. Her ülke virüsün yayılmasını önlemek amacıyla belirli önlemler almıştır. Karantina ve sokağa çıkma yasaklarının başlaması küresel ekonomik krize sebep olmuştur. Ülke ekonomilerinde daralma görülmeye başlanmış ve üretim ve hizmet sektörleri durma noktasına gelmiştir. Covid-19 virüsü yayılmaya devam ederse dünya çapında milyarlarca dolar kaybedileceği öngörülmektedir. Küresel tedarik zincirinin merkezinde yer alan ülkelerin (ABD, Çin, Japonya, İngiltere vb.) atacakları adımlar ekonomideki kriz durumunun doğrudan belirleyicileri olacaktır.

Pek çok sektör bu süreçten ciddi ve sert bir düzeyde etkilenmiştir. Küresel büyüme ve küresel üretim ciddi boyutta azalmıştır. Virüs süreci uzun zamandan sonra bu derece dünya çapında yaygın olmuş ve firmalar söz konusu duruma karşı hazırlıksız yakalanmış ve benzeri durum daha önce yaşanmadığı için bocalamaktadır. Bu korkutucu tabloya karşı iyi bir yönetim şekli belirlenmezse ve planlamalar yapılmazsa hem Türkiye' de hem de salgınla mücadele eden diğer ülkelerde ciddi oranda zararlar yaşanacaktır. Etkili strateji planları yapan, tedarik zinciri modellerini değiştiren, alternatif satış kanalları bulan, esnek, çevik ve krizi fırsata çeviren firmalar daha az zarar görmektedir. Günümüz dünyasında küresel pazarda artık işletmeler değil işletmelerin uyguladıkları planlar, stratejiler ve politikalar rekabet etmektedir. Salgının tüm sektörlerdeki en kötü sonucu insanların işsiz kalması ve istihdam oranlarında düşme yaşanmasıdır. İstihdam oluşturabilecek politikalar gütmek ve stratejiler belirlemek çalışanlar için faydalı olacaktır.

Tüm dünya değişim ve dönüşüm sürecinden geçmektedir. Bu değişim ve dönüşüm ise normalleşme dönemine geçildiğinde de devam edecektir. Salgından dolayı önemi giderek artan dijitalleşmenin etkisinin artarak süreceği düşünülmektedir. İşletmeler dijitalleştikçe üretim ve hizmet süreçlerine devam edebilecek ve salgının etkisini azaltabileceklerdir. Pandemi sürecinde verilen mücadeleden tüm ülkelerin bazı dersler çıkarması gerekmektedir ve yeni dünya düzenine uygun adımlar atılmalıdır.

KAYNAKÇA

Akca, M. (2020). Covid-19'un Havacılık Sektörüne Etkisi. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi (ASEAD)*, 7(5), 45-64.

Akçiğit, U. (2020, Nisan 30). *İlden İle Tedarik Zinciri ve COVID19'un Domino Etkisi*. Art Notları: <https://www.artnotlari.com/blog/lar-aras-tedarik-zinciri-ve-domino-etkisi> (Erişim Tarihi: 16.12.2020)

Akçiğit, U. (2020, Mayıs 3). *Türkiye'de Sektörel Üretim Zinciri ve COVID19*. Art Notları: <https://www.artnotlari.com/blog/trkiyede-sektrel-retim-zinciri-ve-covd19/> (Erişim Tarihi: 16.12.2020)

Akçiğit, U., & Akgündüz, Y. E. (2020, Mayıs 19). *Türkiye'de Covid-19 Odaklı Talep Şoklarının Coğrafi ve Sektörel Yayılımı*. Art Notları.

Balcı, Y., & Çetin, G. (2020). *Covid-19 Pandemisinin Türkiye Ekonomisinde İstihdam ve Çalışma Hayatı Üzerindeki Etkileri: Sorunlar ve Çözüm Önerileri*. İstanbul: İstanbul Ticaret Üniversitesi.

- Baldwin, R., & Mauro, B. W. (2020). *Economics in the Time of Covid-19*. London: Centre for Economic Policy Research.
- Cinel, E. A. (2020). Covid-19'un Küresel Makroekonomik Etkileri ve Beklentiler. *Politik Ekonomik Kuram*, 4(1), 124-140.
- Escarus. (2020). *Bir Eko-Sosyal Kriz Olarak Covid-19 Salgını ve Sürdürülebilirlik*. İstanbul: Türkiye Sınai Kalkınma Bankası(TSKB) Sürdürülebilirlik Danışmanlığı.
- Eurocontrol. (2020). *COVID-19 impact on the European air traffic network*. <https://www.eurocontrol.int/covid19/> (Erişim Tarihi: 10.11.2020)
- ILO. (2020). *COVID-19 Ortamında ve Sonrasında Uzaktan Çalışma Uygulama Kılavuzu*. Cenevre: Uluslararası Çalışma Örgütü.
- ILO. (2020, Nisan 7). *ILO Monitor: COVID-19 and the world of work. Second edition Updated estimates and analysis*. International Labour Organization: https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---dcomm/documents/briefingnote/wcms_740877.pdf/ (Erişim Tarihi: 12.11.2020)
- Karakaya, E. (2020). COVID-19 Krizinin Ekonomi, Enerji ve Emisyonlara Etkileri: Mevcut Durum ve Olası Post-Corona Senaryoları. *ECOIQ Dergisi*.
- KPMG. (2020, Mart). *Covid-19'un Tedarik Zinciri Üzerindeki Etkilerini Yönetmek İçin Olası Stratejik Hamleler*. Klynveld Peat Marwick Goerdeler(KPMG): <https://assets.kpmg/content/dam/kpmg/tr/pdf/2020/03/covid-19-tedarik-zinciri.pdf/> (Erişim Tarihi: 02.01.2021)
- OECD. (2020, Haziran). *The world economy on a tightrope*. Organisation for Economic Co-operation and Development Economic Outlook: <https://www.oecd.org/economic-outlook/june-2020/> (Erişim Tarihi: 16.12.2020)
- OECD Küresel Verimlilik Forumu(GFP). (2021, Ocak). Piyasa Dinamikleri, Rekabet ve Covid-19 Krizi Bağlamında Sanayi Politikalarının Yönü. *Anahtar Dergisi*, 33(385), 30-34.
- Okumuş, A. (2020). Covid-19'un Ulaştırma ve Lojistik Sektörüne Etkileri. 28-32.
- SHGM. (2020, Nisan 9). *IATA, Covid-19 Nedeniyle 25 Milyon Çalışanın İşinin Risk Altında Olduğunu Açıkladı*. Sivil Havacılık Genel Müdürlüğü: <http://web.shgm.gov.tr/tr/haberler/6350-iata-covid-19-nedeniyle-25-milyon-calisanin-isinin-risk-altinda-oldugunu-acikladi/> (Erişim Tarihi: 10.11.2020)
- Soylu, Ö. B. (2020). Türkiye Ekonomisinde Covid-19'un Sektörel Etkileri. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi (ASEAD)*, 7(5), 169-185.
- TEPAV. (2020). Merih Celasun'u Anma Dersi: Dünyada ve Türkiye'de Tekelleşme ve Piyasa Rekabeti. 6. *Merih Celasun'a Saygı Günü Webinar*.
- TÜİK. (2020, Kasım 20). *İşgücü Girdi Endeksleri, III. Çeyrek: Temmuz - Eylül, 2020*. Türkiye İstatistik Kurumu: <https://tuikweb.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=33598/> (Erişim Tarihi: 16.12.2020)
- TÜİK. (2020, Ağustos 10). *İşgücü İstatistikleri, Mayıs 2020*. Türkiye İstatistik Kurumu: <https://tuikweb.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?jsessionid=mqpTfT1TvjqpF4GVFsM7I5QLn891T7pPhFL2wFY93kFLPs9CyG04!-194140237?id=33789/> (Erişim Tarihi: 16.12.2020)
- Yıldırım, M. A. (2020). *Koronavirüs Günlerinde Ekonomi*. Savunma ve Havacılık Sanayii İmalatçılar Derneği(SASAD): <https://www.sasad.org.tr/uploaded/Korona-Gunlerinde-Ekonomi.pdf/> (Erişim Tarihi: 10.11.2020)
- Yurdakul, G., Çelenk, A., Deveci, M., & Durukan, T. (2020). Üretim ve Hizmet Sektörlerinin Covid-19 Süreci ve Sonrasındaki Geleceği Üzerine Bir Değerlendirme. *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 212-229.